

ПЕДАГОГИКА НА ФИЗИЧЕСКАТА КУЛТУРА – ГРАНИЧНА ПЕДАГОГИЧЕСКА НАУКА

Чавдар Сотиров

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“

Резюме. Статията представя кратък исторически анализ на формирането и развитието на педагогиката на физическата култура, представяйки факти и аргументи в нейната защита на фона на философско-педагогическите аспекти на образователното направление „Физическа култура“ в предучилищното образование.

Keywords: pedagogy; culture; sport; pedagogy of physical culture; methodology; educational field

Въведение в научния проблем

Идеята за написването на тази статия произтича от осезателното навлизане на понятието **физическа култура** в педагогическата книжнина и слово, а съвсем наскоро и в законодателните и нормативните документи, каквито са **Законът за предучилищното и училищното образование**²⁾ и съответните наредби към него.

Цел на изследването е да се обоснове правото на съществуване и виталността на словосъчетанието „педагогика на физическата култура“⁽¹⁾, което от пръв поглед е видно, че произтича от взаимното проникване на двете основни понятия „педагогика“ и „физическа култура“.

Направеният във връзка с това много кратък исторически дискурс в достатъчна степен предопредели основната задача и насоките на нашите усилия, а именно – да защитим *хипотезата* за формиране и развитие на **педагогиката на физическата култура**, което всъщност се явява и научният проблем (въпрос).

Изложените уводни бележки логично водят до методологичната необходимост да се изяснят, доколкото е възможно, **предметът** и **обектът** на нашето изследване. В този аспект, като се съобразяваме със съвременните за общата педагогика теоретични основи, приемаме, че **предметът** на изследване е цялостният процес на формиране и целенасочено развитие на физическата култура на човешката личност в условията на обучение, образование и възпи-

тание, а за **обект** – социално-педагогическите функции на *педагогиката на физическата култура*, която приемаме, че „стои“ на полето на междудисциплинарни научни области и гранични педагогически науки.

Стесняването на разсъжденията закономерно ни отвежда до социологическия подход към изучаването на културата и възприемането на *образованието* като нейна специфична институция на нивото на предучилищното образование.

1. Философско-педагогически аспекти на образователното направление „Физическа култура“ в предучилищното образование

Интерпретацията на философско-педагогическите аспекти на образователното направление *„Физическа култура“* би била ошетена, ако не се обърнем към генезиса на *културата*, която е иманентна за всяка цивилизация. В нашите времена обаче тя е една от най-сложните думи и същевременно философско понятие, което като етикет се прилепва към различни сфери на човешката дейност. Културата след Христа е тясно обвързана с древногръцката и древноримската култура, които се смятат за люлката на западноевропейската култура.

Темата по тези въпроси от сферата на познанието за истината, за възгледите на самите нас, както и на отношението ни към другите и света е безкрайно обширна и дълголетна. В рамките на европейската традиция обаче е прието, че понятието *култура* става обект на познание още в Античния свят, „...но като относително самостоятелен феномен то се осмисля едва след втората половина на XVIII век“ (Antonov et al., 2005). Същевременно, стеснявайки времевите граници на философията, за понятието *култура* може да се говори преди всичко от епохата на Просвещението насам.

Формирането на понятието *култура* в древна Елада се разглежда като натрупване на сложни разнородни смислови пластове. В древна Гърция идеята за култура преди всичко се свързва с понятието *paideia*, което значи *образование*, и *paideusis* (образованост – актът на придобиване на знанието).

По-късно, в древния Рим, едва през 45 г.пр.н.е. се употребява метафорично думата *култура (cultura)* като производна на глагола *colo*. В ония времена просветените римляни възприемат културата като грижа за подобряване на духовните способности на човека и на неговите умствени способности, т.нар. *cultura animi*.

Преминало през Средните векове, през *Ренесанса* и *Новото време*, понятието *култура* през XX век е обект на изучаване на много научни области и направления. Отделните науки, като се основават на собствените си теории и методи, проявяват различни подходи при осмислянето ѝ, с което може да се обясни трудно обозримият брой дефиниции²⁾ за нея.

Латинският корен на думата „култура“ е *corele*, което може да означава *всичко: от култивиране и заселване до боготворене и покровителстване*. Ако

думата „култура“ преминава значим исторически преход, тя също съдържа и редица ключови философски проблеми. В този аспект **Т. Игълтън** допълва: *„В този един-единствен термин неясно се фокусират въпросите за свободата и детерминизма, за стабилността и действието, промяната и идентичността, даденото и създаденото“* (Eagleton, 2003: 10).

От казаното следва да приемем, че културата е станала основна грижа на модерното време. Пред облика на културното процъфтяване обаче *„...през новото хилядолетие, изненадващо, човечеството е изправено пред почти същите материални проблеми, с които винаги се е сблъсквало, плюс няколко нови, като дълговете, наркотиците и ядреното въоръжаване“* (пак там, 169).

Днес без преувеличение се твърди, че степента на развитието на образованието е мярка за равнището на културата на едно общество. То, образованието, е един от главните фактори и условие за културния напредък. Образованието е средище, където науката, художествената, политическата, нравствената култура реализират своите функции. В друг аспект обаче веднага трябва да добавим, че образованието, възпитанието и обучението, като триединство и социални феномени, в основна степен детерминират еволюцията на културата. Анализите на миналото многократно са доказвали (б.а. – не считаме за необходимо да привеждаме примери в това отношение), че подготовката на поколенията за живота е вечна функция на обществото. Тя се явява присъща част от обществената потребност за гарантиране на приемствеността между различните поколения и за бъдещето на всяка цивилизация. *„Създаването на знание е ключ към всеки успех, базиращо се на идеята, че натрупаният междупоколенчески опит се изгражда и разширява посредством социалното взаимодействие между индивидите, членовете, обучаваните и обучаващите в социално интегрираното общество“* (Doncheva, 2017: 593).

Видимо от пръв поглед, **педагогика на физическата култура** е интердисциплинарно понятие, в което балансът е поставен между понятията *педагогика* и *физическа култура*. За същността на понятието *педагогика* отдавна се приема, че тя е наука за образованието, възпитанието и обучението. Тя е *теория за дейността, чрез която се формират знанията, уменията, навиците и начините за познание и труд и се съдейства за цялостното развитие на личността на човека*.

От изложеното следва, че педагогическата наука представлява сложна динамична система и като такава, очертава четири основни елемента, които са в зависимост и непрекъснато взаимодействие: 1) системообразуващ; 2) съдържателен; 3) процесуален; 4) елемент на субектно-обектните отношения. Според **М. Бъчваров** тя е *„Наука за средствата, методите, принципите и закономерностите на обучението и възпитанието на човека като субект. В рамките на спортологичната практика се проявява като „чиста“ педаго-*

гика при обучението и като **психопедагогика** в областта на възпитанието“ (Buchvarov, 2005: 119).

В споделените насоки са актуални заключенията на **Г. Бижков** и **В. Краевски**, че: „Педагогиката си остава една от науките за човека. Само тя изучава човека в своя собствен предмет, а именно от аспекта на целенасочената дейност до формирането на неговата личност“. Според тях още по-точно, „...педагогическата наука изучава в качеството на своя собствен предмет не самото дете, не индивида с неговата психика (това е задача на психологията), а системата от педагогически въздействия, заедно с включените в нея явления“ (Bizhkov & Kraevski, 1999: 73).

Що се отнася до понятието *физическа култура*, следва недвусмислено да отбележим, че то датира твърде отскоро. Според **М. Малчев**⁴⁾ „В исторически план могат да се диференцират три основни етапа на формиране и развитие на научно-теоретическите знания за физическата култура: първи – от 20-те до началото на 40-те години, втори – от 40-те до края на 60-те години, и трети, който започва приблизително през 70-те години (на миналия век – б.а.) и продължава до наши дни“ (Maltchev et al., 1997: 6).

„Днес под физическа култура, като най-общо понятие – отбелязва **М. Малчев**, – се разбира съвкупността от научни и практически постижения в резултат на многообразната сложна човешка дейност, насочени за постигане на физическо съвършенство и проявлението му в обществената практика и ежедневието на човека“ (Maltchev et al., 2001: 11).

Същият автор допълва, че: „Най-важните показатели и критерии, по които може да се съди за състоянието на физическата култура, са: нивото на здравето на народа; състоянието на физическото развитие; физическата дееспособност и физическото образование на населението, както и масовостта на спорта“ (пак там, 2001: 11).

През последните десетилетия се полагат целенасочени усилия за разглеждане на проблема за цялостното научно осветляване на физическата култура като многостранно явление (вж. Ponomaryov, 1977; Shterev, 1977: 7 – 10; Porov, 1979: 7; Matveev, 1983; Rachev, 1987: 17a; 1991: 10 b; Maltchev, 1998: 5 – 7).

В близкото минало се приемаше, че понятието „физическа култура“ е „рожда“ предимно на социалистическите спортни учени (сега наричани *спортолози*). Днес обаче не е така. „Теоретическите проблеми на физическата култура се разглеждат не само от европейската наука. Анализите на съвременните социологически литературни източници по проблемите на културата показват, че повечето изследователи признават трудностите при точното определяне на тази категория“ (Maltchev et al., 1997: 7).

Маркираните ориентири на познанието не дават изчерпателен отговор за правото на съществуване на словосъчетанието *педагогика на физическата*

култура. В тази връзка потърсихме други примери и основания. Така например в **Класификатора на областите на висше образование и професионалните направления, утвърден с ПМС № 125 на МС от 24.06.2002 г.**, първата област на висше образование е дефинирана като **„Педагогически науки“**, където са разграничени три професионални направления: *„Теория и управление на образованието“*, *„Педагогика“* и *„Педагогика на обучението по...“*. В друг документ – **Закон за предучилищното и училищното образование**, обн., ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г., в сила от 1.08.2016 г., е постановено, че той *„...урежда обществените отношения, свързани с осигуряване на правото на предучилищно и училищно образование, както и с устройството, функциите, организацията, управлението и финансирането на системата на предучилищното и училищното образование“*.

В този закон, в **чл. 55.**, категорично се дефинира, че: *„Предучилищното образование полага основите за учене през целия живот, като осигурява физическото, познавателното, езиковото, духовно-нравственото, социалното, емоционалното и творческото развитие на децата, отчитайки значението на играта в процеса на педагогическото взаимодействие“*.

За нашето изследване това е изключително важна постановка на държавата, където на първа позиция е изведена задачата да се осигури **„... физическото развитие на децата...“** в процеса на педагогическото въздействие. Целевата ориентация на стандарта е комплексно развитие на детето от предучилищна възраст. Разработена е стратегически в Приложение № 7 към чл. 28, ал. 2, т. 7, като **Образователно направление „Физическа култура“**.

Дейностите по образователното направление са подчинени на целта за осигуряване на щастливо детство на всяко дете, както и за изграждане на мотивация и увереност в собствените му възможности. Очакваните резултати за това направление са: *„...съответстващо на възрастта ниво на двигателните способности и функционалните възможности на организма; умения за комбиниране на приложните движения и елементи от спортно-подготвителни игри в разнообразни условия; познания за спортове, спортни съоръжения, пособия и екипировка; положително отношение към двигателната активност, здравословния начин на живот, спорта и туризма, като фактори за обществен, фамилен и индивидуален просперитет“*.

Убедени сме, че изложеното налага нов прочит и анализ на съвременните концепции по тези научни въпроси.

2. Методологични основи на педагогиката на физическата култура

Диалектическият материализъм безспорно е основа на теорията на физическата култура и на научните изследвания в тази сфера при тясна взаимовръзка между общонаучните и специфичните методи. Тази класическа вече постановка се отнася и за педагогиката. **Следователно може да приемем, че**

диалектическият материализъм е методологична основа и на педагогиката на физическата (спортната) култура.

Методологическите концепции при формирането на теорията на педагогиката на физическата (спортната) култура са свързани с интегралната същност и сложност на обекта на познание – човека, занимаващ се с физически упражнения, и на най-общите закони на развитието на материалния свят. В този контекст като водещи методологически подходи следва да посочим: **теоретичния (логическия подход)** и **диалектическият подход** (Bachev, 2017: 20 – 21).

Теоретичният (логически подход) е свързан със задълбочено обяснение и анализиране на факти за педагогиката на физическата култура в светлината на разбиранията на Г. Хегел за най-важните закони и категории на диалектиката, логиката и теорията на познанието, а **диалектическият подход** обяснява целия природен, исторически и духовен свят като процес, намиращ се в непрекъснато преобразуване и развитие.

Основа на диалектиическия подход са най-общите закони на развитието на материалния свят:

- за количественото натрупване, преминаващо при определени условия в качествени промени;
- за връзката и взаимозависимостта между явленията, процесите и събитията;
- „Закон за отрицание на отрицанието“ като необходимост за развитието;
- за единството и борбата на противоположностите (в спорта адаптиран като „Закон за единство и противоречие между психика и физически възможности“ (Buchvarov, 2005: 55);
- за материалността на света и единството между материалното и духовното;
- за субекта и обекта във взаимодействие;
- за базата и надстройката;
- за битието и съзнанието и т.н.

Освен представените два основни подхода при изследването на педагогиката на физическата (спортната) култура се опираме още и на: **системно-структурния подход, кибернетичния метод, метода на моделирането и метода на прогнозирането.**

За разбирането на многобройните и сложни взаимовръзки между разнообразните научни въпроси, които са предмет на нашето изследване, е необходимо да разгледаме и **основните работни понятия** в методологичен план. Културно-историческият анализ, който извършихме – макар и кратък, достатъчно убедително разкри същността на **физическата (спортната) култура**. Наличието на дефинирани **предмет** и **обект** на нейната теория, както предметът и обектът на физическото възпитание и спортната тренировка, а отчасти и

на кинезитерапията, предполагат необходимостта от рамкиране на понятийния апарат.

3. Основни понятия на педагогиката на физическата (спортната) култура – Култура

В културологията по въпросите за културата са написани трудно обозрими научни трудове. Много автори – например **Алфред Крьобер** и **Клайд Клъкхон (1952), D. Harper (2001)** и др., съобщават, че съществуват над 200 различни дефиниции за култура, „...като трите основни значения са: изтънчен вкус в областта на изящните изкуства и хуманитарните науки; цялостен модел на човешкото познание, вярвания и поведение...; комплект от споделени ценности, цели, поведения и практики, който е характерен за дадена организация или група“ (Kroebe and Kluckhohn, 1952).

Според Българския тълковен речник „...културата е съвкупност от духовни и материални ценности, създадени от човечеството през историческото му минало“. Културата е многолика: разглежда се като „духовна култура“, „материална култура“, „древна култура“.

– Физическа (спортна) култура

При разглеждането на философско-педагогическите аспекти на образователното направление „Физическа култура“ в предучилищно образование обстойно се спряхме на това понятие.

Основната част на представената там дефиниция на **М. Малчев** се доближава до тази на **Н. Петрова** от 1982 г., според която физическата култура е „...съвкупност от материални и духовни ценности, създадени от дадено общество с цел физическото усъвършенстване на хората“ (Petrova, 1982: цит. от Kostov, 2017: 15).

По повод на съществуващото многообразие от определения и вътрешните и външните противоречия е актуално становището на видния наш теоретик **Цв. Желязков**, който препоръчва, че от позициите на системния подход най-приемлива е концепцията на **Д. Дашева**, според която: „Физическата култура трябва да се разглежда като система (социално-културно явление), която включва организационно-управленски, нормативни, материално-технически, научни и духовни постижения на обществото, свързани с физическото развитие, физическото образование и здравето на човека“ (Jelyazkov, 2014: 3).

– Образование

Образованието води началото си от праисторията, когато по-възрастните са обучавали по-младите в знания и умения, необходими в тяхното общество. Днес образованието се разбира като „...процес на улесняване на ученето и на придобиването на знания, умения, ценности, социални убеждения и навици“.

От 2017 г. образованието в Република България е подчинено на **Закон за предучилищното и училищното образование**, обн., ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г.,

в сила от 1.08.2016 г., изм. и доп., бр. 98 от 9.12.2016 г., в сила от 1.01.2017 г., изм., бр. 105 от 30.12.2016 г., в сила от 1.01.2017 г., бр. 58 от 18.07.2017 г., в сила от 18.07.2017 г. Той урежда „...обществените отношения, свързани с осигуряване на правото на предучилищно и училищно образование, както и с устройството, функциите, организацията, управлението и финансирането на системата на предучилищното и училищното образование“.

Системата на предучилищното и училищното образование включва участниците в образователния процес и институциите, както и отношенията и връзките между тях за постигане целите на образованието.

– **Физическо образование**

Според **К. Костов** физическото образование е „...част (компонент) от физическото възпитание, която обхваща процеса на придобиване на знания, свързани с физическото и двигателното развитие на човека...“, което може да се оспори от позициите на факта, че първото – т.е. физическото образование, не е част (компонент), а по-скоро е резултат от процеса. Освен това в случая физическото образование не се обвързва с физическата култура и още по-малко с друго понятие и характеристика – т.нар. физическо съвършенство на човека (Kostov, 2013: 40).

В учебника „Теория и методика на физическото възпитание“ за студентите от Шуменския университет намираме друга дефиниция: „Физическото образование отразява наличието на значителен обем от научни знания от областта на физическата култура, на овладени в определена степен разнообразни двигателни навици, както и на умения за компетентно и високоефективно прилагане на физическите упражнения с определена насоченост при различни случаи съобразно поставените конкретни задачи“ (Maltchev, 2001: 23).

В съзвучие с цитираните дефиниции е виждането на **Д. Цонкова**, която разглежда физическото образование в два основни аспекта: „1. Ниво на спортна образованост, което представлява съвкупност от специализирани знания в областта на физическата култура, двигателния потенциал и способности за прилагането му в ежедневието...“ и „2. Физическото образование като процес на целенасочено усъвършенстване на личността...“ (Zonkova, 2017: 14 – 15).

– **Педагогика**

Педагогиката е социална наука, която изследва същността, закономерностите, тенденциите и перспективите на развитието на педагогическия процес. До началото на XX век в специализирания печат и педагогическите среди много остро се дискутира въпросът дали педагогиката е наука, или изкуство. **Спорът се разрешава, като педагогиката твърдо се определя за наука, а педагогическата практика определя възпитанието и обучението като изкуство поради творческия характер, който съдържат.**

– **Възпитание**

Това понятие е централно за теорията на възпитанието. То се разглежда като процес, при който се цели формиране на личностни качества, отношение към света, норми и форми на поведение. На настоящия етап обаче основополагащ за предучилищна възраст е образователният процес, което недвусмислено е отразено в **Закона за предучилищното и училищното образование** в сила от 18.07.2017 г. и **Наредба №5 от 03.06.2016 г. за предучилищно образование**.

– **Физическо възпитание**

Перманентно употребявано и широко цитирано столетия наред в кулума на образованието, това понятие е едно от централните на **теорията на възпитанието**. В контекста на темата на настоящата статия трябва да се подчертае, че то е в много силна взаимовръзка с понятието физическа култура. Ненапрасно **В. М. Выдрин** много сполучливо отбелязва, че „... *от физическото възпитание започва физическата култура на всеки човек*“ (Vidrin, 1989: кн. 3).

В по-голямата част от учебно-научната литература по въпроса физическото възпитание се определя като целенасочен многокомпонентен педагогически процес (обществено явление). Този процес съчетава в себе си знания от различни научни области, средства, методи и подходи за реализацията на неговите цели и задачи. Този процес оказва главно силно формиращо въздействие върху човека. **К. Костов** и съавтори влагат по-широко съдържание в това понятие и го разглеждат в три посоки – като управление, процес и дейност. Те допълват, че физическото възпитание е процес на придобиване. То е път към физическо съвършенство (Kostov et al., 2017: 11).

– **Физическа възпитаност**

Във връзка с нова понятие **М. Малчев** отбелязва, че: „*В специализирани учебници по теория на физическото възпитание това понятие не се разглежда, което може да се обясни с някои по-особени становища на редица специалисти*“ (Yordanova, Maltchev et al., 1997: 18).

Цитираното понятие в своята дълбочина отразява достигната степен на „...целенасочена, на съзнателна социализираност, енкултурираност и развитост на човека, на човешкия индивид“. То е израз на достигнатия комплексен динамично-стереотипен статус на съзнателна формираност на личността, като цяло, или в отделно направление. Очакванията на обществото са тази възпитаност да се постигне чрез многообразието на средствата и методите в многолетния процес на предучилищното и училищното физическо възпитание (пак там: 18).

– **Спортна дидактика**

Спортната дидактика е наука за преподаване и обучение, част от спортната педагогика. Спортната дидактика включва концепции и модели за преподава-

не и обучение в различните спортове и спортни дисциплини, които са съобразени с международните и националните образователни стандарти, адаптирани са към възрастовите и половите особености на обучаемите в различните образователни степени и са подчинени на основните закони на физиологията, теорията за управление на движенията, теорията на физическото възпитание, и особено на спортната тренировка.

– **Физическа дееспособност**

Физическата дееспособност (ФД) е категорично понятие. В англоезичната литература понятието физическа дееспособност е заменено с *физическа годност*.

Според **К. Костов** тя е „...съществена и важна биосоциална особеност и характеристика на човешката личност. Най-общо тя се определя като *свкупност от кондиционните и координационните двигателни способности на човека*“ (Kostov et al., 2017: 15).

Освен в теорията на физическото възпитание и спортната тренировка това понятие широко е навлязло в трудовата медицина и физиология и в почти всички други сфери, където се проявява двигателната дейност на човека.

В основата на физическата дееспособност като предпоставка и следствие лежат здравите и нормалните функции на всички органи и системи на човешкия организъм. Това обаче не означава, че тя е само биологичен проблем. Физическата дееспособност има още психични, интелектуални и социални компоненти. Последните се определят от обществените изисквания към подготовката на децата и учениците за реализиране в бъдещата им трудова дейност.

Физическата дееспособност се обективизира, т.е. измерва и оценява посредством диагностика на основните физически качества на човека: бързина, сила, издръжливост, гъвкавост и ловкост (двигателни координации). За целта се използват различни тестови батерии и унифицирани таблици за точкова и вербална оценка.

– **Физическо натоварване**

То е основно понятие, което срещаме в науките от медико-биологичното направление (физиология и физиология на двигателната дейност, трудова медицина, функционална диагностика, спортология, теория на спортната тренировка, кинезитерапия и др.). С това понятие се обозначава комплексната работа на опорно-двигателния апарат, основно на мускулната система за извършване на определен обем работа. **Цв. Желязков** подчертава, че „...*спортната тренировка* (в контекста на неговата дефиниция ние разбираме и спортната двигателна дейност в ДГ)“, „...*може да се разглежда като изключително ефективен „инструмент“ за активно, целенасочено въздействие върху биологичната природа на човека за всестранно развитие и усъвършенстване на неговите двигателни възможности*“ (Jelyazkov, 1980: 52).

– **Спортология.** Това понятие активно си пробива път в научното пространство. **М. Бъчваров** определя, че спортологията е нова интердисциплинарна наука за спорта. Според него „*Основен предмет на спортологията са процесите, явленията и фактите, проявяващи се в различни сфери на спортната практика*“, а обект на тази наука е човекът, който се занимава със спорт върху основата на различни подбуди (Buchvarov, 2003: 41).

– **Двигателна активност.** Според К. Костов тя е „...свкупността от всички движения, които извършва човек за определен период от време“ (Kostov, 1987: 41). Според този автор и др. нейното количествено измерване се осъществява трудно поради изключителното многообразие и сложност на движенията, които се извършват в целокупната дейност на човека. По тези причини тя може да бъде регистрирана приблизително. През последното десетилетие обаче в съвременните средства за персонална комуникация са вградени програми, които при необходимост регистрират и отчитат двигателната дейност – обикновено в крачки.

Според нас оптимална ще бъде тази двигателна активност, която ще осигури на човека максимални възможности за нормално психофизическо развитие или компенсиране и корекции на отклоненията, които се проявяват през различните възрастови периоди. Необходимо е да допълним, че Световната здравна организация (СЗО) и други институции вече са разработили и препоръчват конкретни програми за осигуряване на оптимална двигателна активност.

– **Физическа рекреация.** В специализираната литература се налага понятието физическа рекреация. То е свързано с латинския език и е дума с няколко значения: *рекreo* – възпроизвежда, обновява; *рекreatум* – ободрява, възстановява, подкрепя; *рекrear* – укрепва, почива; *рекreatио* – възстановява. Добавянето на думата физическа означава, че в тези процеси преобладава двигателната активност, използват се физически упражнения, игри, развлечения. Те са насочени към нормалното функциониране на човешкия организъм.

В книгата „Спортове за рекреация“ **Л. Петров** пише: „*Рекреацията се счита като средство за борба против пристрастяването на съвременния човек към удобствата на цивилизацията, като ежедневното ползване на автомобили, на асансьор за придвижване, работа с компютър, гледането на телевизия и филми по DVD в удобния фотьойл и пр. Тези удобства водят до т.нар. „хипокинезия“, или обездвижване*“ (Petrov, 2011: 9).

Физическата рекреация е специфична двигателна дейност, чиято цел е да възстанови физическите и умствените сили на човека, изразходвани в непосредствения трудов процес. Тя се явява най-масовата и разпространена форма за физическа култура.

– **Естествено-приложна двигателна дейност.** Това понятие (по-скоро словосъчетание) е типично за педагогиката на физическата култура и за доку-

ментите на курикулума – например **Наредба №5 от 03.06.2016 г. за предучилищното образование**, при представяне на общите цели на образователното направление и очакваните резултати от него. Естествено-приложната двигателна дейност е сложна съвкупност от ненасочени и ориентирани движения на децата за мобилност в пространството. Темата е изключително обхватна в анатомо-физиологичен, неврофизиологичен и психически, а не по-малко и в педагогически аспект. Това предопределя и необозримите общообразователни и строго научни писания по тази проблематика, която ще засегнем в следващи публикации.

– **Спортно-подготвителна двигателна дейност.** Нейното съдържание включва: *дейности или елементи от различни спортове; които имат естественоприложен и оздравителен характер; щафетни игри с елементи от различни спортове (бадминтон, баскетбол, волейбол, лека атлетика, спортна гимнастика, футбол, хандбал, тенис и др.); спортно-подготвителни игри, обвързани с различни спортове; игри и състезания с поставени задачи от спортове, насочени към формиране на двигателен опит.*

– **Игрова двигателна дейност.** Това понятие може би е най-обтекаемото в представените в Наредба №5 образователни ядра и очаквани резултати. В съдържателно и функционално отношение **игровата двигателна дейност** следва да се разбира като комплексна. Насочена е за *усъвършенстване на естественоприложните движения, развитие на двигателните качества, на уменията за изпълнение на елементи от спортните игри, усвояване на социално-комуникативните умения за коопериране, взаимодействие и работа в екип в различни подвижни игри, развитие на игровата култура.*

Заклучение

Известно е, че в развитието на всяка система от научни знания винаги си взаимодействат две основни тенденции. Първата се характеризира с т.нар. диференциация на научното изследване. Този стремеж към изследване на все по-тесен кръг от проблеми е извънредно плодотворен за научното познание.

Втората тенденция възниква по силата на необходимостта от систематизация и обобщаване на знанията и опита. В резултат на това през последните десетилетия нараства вниманието към т.нар. синтезиращи подходи – типичен пример за това е системно-интегративният подход, който използвахме в процеса на нашето изследване.

В контекста на казаното априори трябва да отбележим, че възприемането на право на съществуване на **педагогиката на физическата (спортната) култура** – дори само като понятие, вероятно ще бъде съпроводено от редица негативи в научната общност, така както преди близо три десетилетия се посрещна понятието **спортология**, което по-късно извоюва своята автономия, образно казано. В тази връзка, привеждаме някои аргументи за избягване на

подобно неудобство. **Основният от тях методологично е свързан с теоретичните основи на физическото възпитание.**

Теорията на физическото възпитание (ТФВ) се оформя като подобласт на педагогическите науки. Тя се базира на общата теория на възпитанието и дидактиката. По-късно теорията на физическото възпитание се обогатява на базата на новите знания в редица други науки, сред които се открояват физиологията, анатомията, биохимията, биомеханиката и кибернетиката и т.н. Свидетели сме как постепенно тази теория, несъмнено първостепенна за формирането на професионалните компетенции на учителите, се превърна в твърде сложна учебно-научна дисциплина, която обаче не удовлетворява според **Р. Русев** изискванията за изграждане на съвременна ефективна методика на физическото възпитание (Rusev, 2000: 3).

В подкрепа на **Р. Русев** значително по-късно **Цв. Желязков** пише, че: *„По-съществен е проблемът за „прокрадващата“ се тенденция понятието „физическо възпитание“ и неговите производни да бъдат заменени от понятието „спорт“. Дали това е уместно и възможно, зависи от въпроса до каква степен понятието „спорт“ покрива понятието „физическо възпитание“ или отношенията между тях попадат в сферата на т.нар. в логиката „частично съвпадение“ (Jeliyazkov, 2014: 3).*

Друг аргумент в полза на концепцията за обособяването на педагогика на физическата (спортната) култура е интеграцията на множеството науки, които кореспондират с общите закономерности на физическото усъвършенстване на човека чрез активни двигателни действия, изведени през последните две-три десетилетия. Пример в това отношение е теоретичното формиране на **валеологията** – *„учение за здравето и здравословен образ на живот“ (Vainer, 2001: 3)*, която представлява интегративна учебно-научна дисциплина, където централно място заемат педагогиката, физическата култура, физическото възпитание, хигиената, екологията и т.н. Всичко това подсказва, че теорията на физическото възпитание не е обречена на изчезване, а ще бъде подчинена на педагогиката на физическата (спортната) култура, защото, както отбелязва К. Костов, *„...физическата култура е централна категория, най-общо понятие с базисна характеристика на определен вид човешка дейност (активност), свързана пряко с условията и изискванията за подобряване на морфофункционалното развитие и усъвършенстване на човека“ (Kostov, 2013: 39).*

От изложеното става ясно, че двете понятия – *физическо възпитание* и *спорт*, имат своите общи и специфични (частни) характеристики, но тяхното съдържание формира и влияе върху еволюцията на *педагогиката на физическата култура*. Тя е неразривно свързана с другите подструктури на социалната система – образованието, здравеопазването, науката, културата, екологията и други.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. За специалностите ПУП и ПНУП в Софийския университет в учебните планове и разписите за учебните занимания се съобщава за учебната дисциплина „Педагогика на физическата култура“.
2. Закон за предучилищното и училищно образование, обн., ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г., в сила от 1.08.2016 г.// *Zakon za preduchilishtното I uchilishtното obrazovanie*, DV № 79/ 13.10. 2015.
3. Крьобер и К. Клакхън в периода между 1920 г. и 1950 г. числото на дефинициите за понятието култура достига 157 (вж. Всеобща история на думата култура, в: Идеи в културологията. София, 1990, том I, стр. 451 – 510). Друг автор – Абрахам Мол, в книгата „Социодинамика на културата“ (1968), пише за 250 определения.
4. Като не оспорваме цитираното обобщение на М. Малчев, си позволяваме да добавим, че според Н. Пономарьов „най-старата публикация, посветена на интересувашите ни въпроси, е книгата „Спорт и култура“, написана от Щайницер в 1910 г. През 1914 г. е публикувана книгата на А. Фендрих „Спорт, човек и спортист“ (Fendrich, A. *Der Sport und der Sportmensch*, Stuttgart, 1914).

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Antonov, L., Kunchev, V. & Stefanov, I. (2005). *Vaprosi na kulturologyata*. Sofia: SIELA [Кунчев, В., Стефанов, И. & Антонов, Л. (2005). *Въпроси на културологията*. София: Сиела].
- Bachev, V. (2017). *Osnovi na nauchnite izsledvaniya v sporta*. Sofia: NSA [Бачев, В. (2017). *Основи на научните изследвания в спорта*. София: НСА].
- Bijkov, G. & Kraevski, V. (1999). *Metodologiya i metodi na pedagogicheskite izsledvaniya*. Sofia: Sv. Kl. Ohridski [Бижков, Г. & Краевски, В. (1999). *Методология и методи на педагогическите изследвания*. София: Св. Климент Охридски].
- Vainer, N (2001). *Valeologiya. Uchebnik za studenti*. Moskva: Flinta [4. Вайнер, Н. (2001). *Валеология. Учебник за студенти*. Москва: Флинта].
- Vadrin, M. (1989). *Fizicheskaya rekreaziya – vid fizicheskoi kulturai. Teoriya i praktika fizicheskoi kulturai*, № 3 [Выдрин, М. (1989). *Физическая рекреация – вид физической культуры. В: „Теория и практика физической культуры“, № 3]*
- Dasheva, D. (2014). *Za ponyatiyniya apparat v sporta. Sport & Nauka*, kn. 1. [Дашева, Д. (2014). *За понятийния апарат в спорта. Спорт и наука*, kn. 1.].
- Doncheva, J. (2017). *Predizvikatelstvata za mladite hora pred evropeiskata programa “Erazam+” Strategies for Policy in Science and Education*, kn. 6,

- р. 593 – 600 [Дончева, Ю. (2017). Предизвикателствата за младите хора пред европейската програма „Еразъм+“. *Стратегии на образователната и научната политика*, кн. 6, р. 593 – 600].
- Jelyazkov, Zv. (2014). Fizicheska kultura, fizicheskovo vazpitdnie, sport (osnovni ponyatyа). *Sport & Nauka*, kn. 3 [Желязков, З. (2014). Физическа култура, физическо възпитание, спорт (основни понятия). *Спорт и наука*, кн. 3].
- Eagleton, T. (2003). *Ideyata za kulturata*. Prevod ot angliiski, Sofia: IK [Eagleton, T. (2003). *Идеята за културата*. Превод от английски, София: ИК].
- N. Yordanova, M. Malchev i drugi (1997). *Teoriia I metodika na fizicheskoto vazpitanie*. Shumen: Episkop Konstantin Preslavski [10. Йорданова, Н., М. Малчев и др. (1997). *Теория и методика на физическото възпитание*. Шумен: Епископ Константин Преславски].
- Kostov, K., Dokova, N. & Kinov, St. (2013). *Nauchnoto izsledvane vav fizicheskoto vazpitdnie, sporta i kinezitrapiyta*. Blagoevgrad: Neofit Rilski [Костов, К., Докова, Н. & Кинов, Ст. (2013). *Научното изследване във физическото възпитание, спорта и кинезитерапията*. Благоевград: Неофит Рилски].
- Kostov, K., Dokova, N. & Kinov, St. (2017). *Fizicheskoto vazpitanie v nachalното uchilishte*. Blagoevgrad: Neofit Rilski [Костов, К., Докова, Н. & Кинов, Ст. (2017). *Физическото възпитание в началното училище*. Благоевград: Неофит Рилски].
- Malchev, M., Yordanova, N. i dr. (2001). *Teoriia I metodika na fizicheskoto vazpitanie*. Shumen: Episkop Konstantin Preslavski [Малчев, М., Йорданова, Н. и др. (2001). *Теория и методика на физическото възпитание*. Шумен: Епископ Константин Преславски].
- Matveev, L. (1983). *Vvedenie v teoriyu fizicheskoi kulturay*. Moskva: Fizkultura i sport [Матвеев, Л. П. (1983). Введение в теорию физической культуры. Москва: Физкультура и спорт].
- Petrov, L. (2011) *Sportove za rekreaciya*. Veliko Turnovo: I & B ltd. [Петров, Л. (2011). *Спортове за рекреация*. Велико Търново: I & B ltd].
- Ponomarev, N. (1977). *Socialni funkcii na fizicheskata kultura I sporta*. Prevod ot ruski, Sofia: Medicina I fizkultura [Пономарев, Н. (1977). *Социални функции на физическата култура и спорта*. Превод от руски, София: Медицина и физкультура].
- Popov, Iv. (1979). *Teoriia I metodika na fizicheskoto vazpitanie*. Sofia: Narodna Prosveta [Попов, Ив. (1979). *Теория и методика на физическото възпитание*. София: Народна просвета].

- Rachev, Kr. (1987; 1991). *Teoriia I metodika na fizicheskoto vazpitanie*. Sofia: Medicina I fizkultura [Рачев, Кр. и др. (1987; 1991). *Теория и методика на физическото възпитание*. София: Медицина и физкультура].
- Rusev, R. (2000). *Teoriia na fizicheskoto vazpitanie*. Blagoevgrad: Neofit Rilski [Русев, Р. (2000). *Теория на физическото възпитание*. Благоевград: Неофит Рилски].
- Sotirov, Ch. & Lyuzkanova, E. *Sistemata dvigatelna aktivnost – factor za sotsializatsiya na detsata v preduchilishtna vazrast*. Shumen: Episkop Konstantin Preslavski [Сотиров, Ч. & Люцканова, Ек. (2014). *Системата „Двигателна готовност“ – фактор за социализацията на децата в предучилищна възраст*. Шумен: Епископ Константин Преславски].
- Tzonkova, D. (2007). *Teoriia I metodika na fizicheskoto vazpitanie*. Veliko Tarnovo: Sv. sv. Ciril i Metodii [Цонкова, Д. (2007). *Теория и методика на физическото възпитание*. Велико Търново: Св.св. Кирил и Методий].
- Shterev, P. I dr. (1977). *Teoriia I metodika na fizicheskoto vazpitanie. Uchebnik*, Sofia: Medicina I fizkultura [Щерев, П. и др. (1977). *Теория и методика на физическото възпитание. Учебник*. София: Медицина и физкультура].
- Harper, D. (2001). *Online Etymology Dictionary*.
- Kroeber, A. L. & Kluckhohn, C. (1952). *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*.

PEDAGOGY OF PHYSICAL CULTURE – A BORDER PEDAGOGICAL SCIENCE

Abstract. The article presents a brief historical analysis of the formation and development of the pedagogy of physical culture, presenting facts and arguments in its defense against the background of the philosophical-pedagogical culture science. The idea of writing this article arises from the tangible penetration of the concept of physical culture in pedagogical literature and rhetoric. The aim of the study is to justify the right of existence and the vitality of the phrase “pedagogy of physical culture” 1), which is apparent from the cohesive blend of the two basic concepts: “pedagogy” and “physical culture”. The introductory remarks logically lead to the methodological need to clarify the subject matter of the research as much as possible. In this respect, taking into account the theoretical base of general pedagogy, the subject of research is assumed to be the overall process of formation and purposeful development of the physical culture of the individual in the conditions of education, training and overall development, the

aim of the research being pedagogical functions of the pedagogy of physical culture, which we consider to be within the interdisciplinary scientific fields and border pedagogical sciences.

The narrowing of reflections leads us to a sociological approach to studying culture and considering education as its specific institution at the level of pre-school education. In the course of theoretical assumptions, analyzes and conclusions, it is clear that both concepts of “physical education” and “sport” have their general and specific characteristics, but their content shapes and influences the evolution of pedagogy of physical culture. It is inextricably linked with the other substructures of the social system - education, health care, science, culture, ecology etc.

✉ **Dr. Chavdar Sotirov, Assoc. Prof.**

Faculty of Pedagogy
Konstantin Preslavsky University of Shumen
115, Universitetska St.
9700 Shumen, Bulgaria
E-mail: ch.sotirov@shu.bg